

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ดินแดนล้านนาก่อนการก่อตั้งอาณาจักรล้านนาในพุทธศตวรรษที่ 19 พบว่ามีชุมชนอาศัยอยู่ก่อนแล้วที่สำคัญคือแคว้นหริภุญไชย โดยมีเมืองลำพูนหรือหริภุญไชยเป็นศูนย์กลางและจากตำนานเมื่อสร้างเมืองหริภุญไชยเสร็จ ฤๅษีวาสุเทพได้ทูลเชิญพระนางจามเทวีธิดาของกษัตริย์ละโว้ มาปกครอง ซึ่งพระนางทรงนำพระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมต่างๆ มาจากละโว้ นับเป็นการขยายตัวของวัฒนธรรมละโว้มาสู่เมืองทางตอนบน รวมไปถึงบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงด้วย และเมื่อเกิดการก่อตั้งอาณาจักรล้านนาโดยพญามังราย ท่านก็ทรงยึดแคว้นหริภุญไชยเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรประมาณ 2 ปีก่อนที่จะสร้างเวียงกุมกามขึ้นมาแต่เกิดปัญหาน้ำท่วมจึงย้ายมาบริเวณระหว่างดอยสุเทพกับแม่น้ำปิง¹

เมืองเชียงใหม่ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำปิง สมัยก่อนประชาชนมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก คือ ทำนา และเพาะปลูกพืชต่างๆ และอาชีพค้าขายเป็นอาชีพสำคัญรองจากการเกษตร ปรากฏในเอกสารตำนานว่ามีตลาดเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนมาตั้งแต่สมัยพญามังราย โดยมีทั้งพ่อค้าชาวจีนและอินเดียที่เดินทางเข้ามาซื้อสินค้าที่ส่วนใหญ่เป็นของป่า ยาสูบ และข้าว มีแหล่งปลูกข้าวคือ สารภี และฝาง² ซึ่งลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของคนทางภาคเหนือ คือ นิยมรับประทานข้าวเหนียว หรือที่เรียกกันว่าข้าวเหนียว และมีฝีมือทางการช่าง เห็นได้จากสินค้าพื้นเมืองที่เป็นหัตถกรรม เช่น เครื่องไม้แกะสลัก เครื่องจักรสาน เครื่องเงิน เครื่องเงิน เครื่องปั้นดินเผา และเสื้อผ้าพื้นเมือง เป็นต้น³

ปัจจุบันเชียงใหม่เป็นพื้นที่หนึ่งที่มีชุมชนล้านนาโบราณ อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ปรากฏอยู่ ยกตัวอย่างเส้นทางถนนโบราณสายเชียงใหม่-ลำพูน (สายเก่า) เป็นถนนสายแรกที่เป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อระหว่างจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน จึงเป็น

¹ สรัสวดี อ๋องสกุล ประวัติศาสตร์ล้านนา บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด กรุงเทพฯ 2552 หน้า 19 - 22

² สรัสวดี อ๋องสกุล ประวัติศาสตร์ล้านนา บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด กรุงเทพฯ 2552 หน้า 24 - 25

³ นวลศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์ ชุมชนโบราณในเขตล้านนา ภาควิชาภูมิศาสตร์คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่ 2528

ถนนสายสำคัญสายหนึ่งของภาคเหนือที่มีการตั้งชุมชนของชาวล้านนามาตั้งแต่โบราณ มีต้นยางนาขนาดใหญ่เป็นเอกลักษณ์ ปลูกเรียงรายไปตามถนนตั้งแต่จังหวัดเชียงใหม่จนถึงสุดที่เขตแดนจังหวัดลำพูน มีระยะทางยาวประมาณ 14 กิโลเมตร เริ่มต้นเมื่อปลูกในปี พ.ศ. 2442 สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดยสมัยนั้นเมืองเชียงใหม่อยู่ในความดูแลของข้าหลวงสิทธิขาดมณฑลพายัพ ซึ่งผู้ที่ดำรงตำแหน่งคือ เจ้าพระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ (เชย กัลยาณมิตร) ท่านได้นำนโยบายที่เรียกว่า “น้ำต้อง กองต้ำ” หมายถึง นโยบายในการพัฒนาร่องน้ำลำคลอง การตัดถนนหนทางและการปรับปรุงถนนหลวงเพื่อให้ความร่มรื่นแก่ชาวบ้านที่สัญจรไปมา ทั้งนี้เริ่มมีการปลูกต้นยางอย่างจริงจังเมื่อ พ.ศ. 2454 ในสมัยเดียวกัน โดยตอนนั้นมีนโยบายที่จะพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น ให้รู้จักทำไร่บ้าน ตัดถนนหนทางและปรับปรุงทางหลวงให้ร่มรื่นแก่ผู้สัญจรไปมา ต่อมา ก็มีการตั้งบ้านเรือนมากขึ้นจนเกิดเป็นชุมชนขึ้นมาใกล้กับแนวแม่น้ำปิงที่ไหลผ่าน ชุมชนแต่ละแห่งจึงมีการติดต่อไปมาหาสู่กันเป็นประจำทั้งทางบกและทางน้ำ

การขนส่งทางบกบนถนนสายเชียงใหม่-ลำพูนในสมัยก่อนนั้น ผู้คนจะใช้ล้อเกวียนในการขนส่ง ที่นอกจากใช้ล้อเกวียนบรรทุกข้าวเปลือกแล้วยังใช้บรรทุกพืชไร่นำมาขายในเมือง โดยสมัยนั้นแทบทุกบ้านมักจะมีเกวียนและเลี้ยววัว 2 ตัวไว้เทียมเกวียน เพื่อใช้ขนส่งสิ่งของเช่นเดียวกับความต้องการมีรถยนต์ในสมัยปัจจุบัน รวมถึงมีการขนส่งทางน้ำที่ผ่านระหว่างชุมชนในสมัยก่อนที่ยังไม่มีทางรถยนต์เชื่อมต่อระหว่างอำเภอ หรือจังหวัดต่างๆ และเมื่อยังไม่มีทางรถไฟไปถึงเชียงใหม่ เรือหางเมงป่องจึงมีความสำคัญมากในการคมนาคมทางน้ำ เพื่อประโยชน์ในการติดต่อธุรกิจและค้าขายโดยขนส่งสินค้าลงแม่น้ำปิง และได้สิ้นสุดลงเมื่อมีรถไฟเชื่อมมาถึงเชียงใหม่⁴

ปัจจุบัน ถนนโบราณสายเชียงใหม่-ลำพูน (สายเก่า) ถือได้ว่าเป็นแหล่งมรดกเก่าแก่ที่ทรงคุณค่าและมีอดีตที่ยาวนาน ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวนี้มีความสำคัญคือยังมีชาวล้านนาตั้งถิ่นฐานกันมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ และมีความผูกพันกับแม่น้ำปิง ทำให้ยังคงพบเห็นการดำรงชีวิตของชาวล้านนาที่นิยมปลูกบ้านอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม โดยอาคารบ้านเรือนจะเป็นลักษณะบ้านไม้ ลักษณะเศรษฐกิจเป็นแบบผลิตเพื่อใช้พออยู่พอกิน และยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางการติดต่อค้าขายตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยังปรากฏให้เห็นการค้าของชาวล้านนาที่เรียกว่า “กาดมั่ว” ที่ส่วนมากยังคงเป็นสินค้าประเภทของป่าหรือพืชผลทางการเกษตรที่ใครมีของอะไรก็นำมาวางขายได้ รวมไปถึงชาวล้านนาทั้งชายและหญิงจะ

⁴ ลำจุล ฮวงเจริญ “ต้นยางที่สารภี” ใน อนุสรณ์ 100 ปี อำเภอสารภี บุญศิริงานพิมพ์ เชียงใหม่ 2534 หน้า 74-75

⁵ อนุ เนินหาด *สังคมเมืองเชียงใหม่ สะป๊ะเรื่องตะวา* โครงการพิมพ์ เชียงใหม่ 2543

⁶ บุญเสริม สาตราภักย์ *ล้านนาเมื่อตะวา* ดารารวรรณการพิมพ์ เชียงใหม่ 2550

นิยมสูบบุหรี่ที่มวนด้วยใบตองกล้วย จนเกิดโรคมะเร็งปอดขึ้นมาในพื้นที่ตั้งแต่ พ.ศ. 2509 มาจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งวัฒนธรรมที่โดดเด่นของชาวล้านนา คือ มีความศรัทธาในเรื่องของพระพุทธศาสนา โดยทุกๆ บ้านจะเข้าวัดทำบุญกันทุกวันพระและมีการฟังเทศน์เป็นสถานที่สงบจิตใจ จึงมีการสร้างวัดขึ้นมาเป็นจำนวนมาก ประมาณ 30 กว่าวัดตลอดเส้นถนนสายนี้ รวมไปถึงยังมีการสร้างสรรค์งานหัตถกรรมพื้นบ้านต่างๆ ที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น อาทิ การทำโคมล้านนา และการสานเสื่อแห่ เป็นต้น

ชุมชนที่ตั้งอยู่ระหว่างถนนโบราณสายเชียงใหม่-ลำพูน (สายเก่า) ปัจจุบันครอบคลุมทั้งหมด 5 ตำบล และ 2 อำเภอ ได้แก่ ตำบลวัดเกต ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และตำบลหนองผึ้ง ตำบลยางเนิ้ง ตำบลสารภี อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ โดยปัจจุบันกำลังได้รับกระแสการเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจสังคมที่หลังไหลเข้ามาภายในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง อาจส่งผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ต่อชุมชนอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง ซึ่งการที่สังคมล้านนาเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมเมืองนั้น อาจทำให้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวล้านนาในจังหวัดเชียงใหม่จนสูญเสียเอกลักษณ์ที่เคยสั่งสมกันมา ดังเช่นชาวบ้านในพื้นที่บางส่วนไม่เห็นถึงความสำคัญของถนนโบราณสายเชียงใหม่-ลำพูน (ต้นยาง) โดยปัจจุบันถือว่าอยู่ในสถานะทางผ่านของนักเดินทางหรือผู้ที่สัญจรไปมาเพื่อให้ความร่วมมือในการเดินทางเข้าสู่ตัวเมืองเชียงใหม่หรือมุ่งหน้าสู่จังหวัดลำพูนเท่านั้น และการที่ถนนสายนี้อยู่ในสถานะของทางผ่านนั้น ได้ส่งผลให้สถานที่สำคัญของชุมชนทั้งวัดวาอาราม โบราณสถาน และงานหัตถกรรมต่างๆ ไม่ได้ได้รับความสำคัญทั้งจากคนในชุมชนด้วยกันเองและนักท่องเที่ยวที่เดินทางผ่านมาตามไปด้วย รวมไปถึงผู้คนในชุมชนก็มุ่งแต่สนใจผลประโยชน์ทางธุรกิจค้าขายของตนเองจนลืมมรดกวัฒนธรรมในชุมชนและอาจจะทำให้ค่อยๆ จางหายไปทีละจุด

ผลกระทบดังกล่าวยังส่งผลไปถึงต้นยางที่ปัจจุบันมีอายุมากกว่า 100 ปี และถือว่าเป็นประวัติศาสตร์ของชุมชน ปัจจุบันต้องเผชิญกับการคุกคามจากมนุษย์ตามไปด้วย ทั้งจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์และจากความตั้งใจ อาทิ ชาวบ้านบางคนต้องการขยายพื้นที่หน้าร้านเพิ่มก็จะใช้วิธีต่างๆ ในการทำลายต้นยาง เช่น ใช้สวานเจาะ ใช้ดินประสิวราด ใช้น้ำร้อนราด เทปูนซีเมนต์ล้อมรอบโคนต้น และทำลายราก เป็นต้น ซึ่งจะทำให้ต้นยางตายซากและถูกโค่นทิ้งไปในที่สุด เปิดทางให้การสร้างอาคารเพิ่มเติมตลอดจนที่จอดรถ รวมไปถึงการขายพื้นที่ให้นายทุนเข้ามาสร้างอาคารพาณิชย์และหมู่บ้านจัดสรร เป็นต้น⁷

⁷ ธเนศวร์ เจริญเมือง มาจากล้านนา นำอักษรการพิมพ์ กรุงเทพฯ 2536 หน้า 132 - 136

ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาในหัวข้อ “เส้นทางวัฒนธรรมถนนโบราณสายเชียงใหม่-ลำพูน เพื่อการเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” โดยเป็นการศึกษามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ยังคงปรากฏหรือหลงเหลืออยู่ และนำเสนอในรูปแบบการจำลองเส้นทาง การเรียนรู้และท่องเที่ยวตลอดเส้นทางถนนต้นยางในรัศมีไม่เกิน 1.5 กิโลเมตรจากถนน รวมไปถึงวัดที่มีความสำคัญของคนในชุมชนที่ถูกคัดเลือกจากเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ทั้งนี้เพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชนให้นักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไปได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ โดยการศึกษาเส้นทางเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนี้จะนำไปสู่การเพิ่มคุณค่าทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนท้องถิ่น ทำให้ทางชุมชนเห็นคุณค่าและร่วมกันอนุรักษ์ให้เป็นถนนสายประวัติศาสตร์ต่อไปและยังคงรักษามรดกของชุมชนล้านนาไว้ต่อไป แม้อาจจะเหลือเพียงบางส่วน ก่อนที่จะหายไปจนเหลือเพียงตำนานเหมือนชุมชนล้านนา ณ ท้องถิ่นอื่น

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของถนนโบราณสายเชียงใหม่-ลำพูน ในเขตอำเภอเมืองและอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

1.2.2 เพื่อศึกษาถึงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งมรดกวัฒนธรรมของชุมชนตามเส้นทางวัฒนธรรมถนนโบราณสายเชียงใหม่-ลำพูน

1.2.3 เพื่อเสนอแนวทางการจัดการเส้นทาง การเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามเส้นทางวัฒนธรรมถนนโบราณสายเชียงใหม่-ลำพูน

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.3.1 ทำให้ทราบบริบททางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของถนนโบราณสายเชียงใหม่-ลำพูน ในเขตอำเภอเมืองและอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

1.3.2 ทำให้ทราบถึงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งมรดกวัฒนธรรมของชุมชนตามเส้นทางวัฒนธรรมถนนโบราณสายเชียงใหม่-ลำพูน

1.3.3 สามารถนำข้อมูลไปเป็นแนวทางในการจัดการเส้นทาง การเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามเส้นทางวัฒนธรรมถนนโบราณสายเชียงใหม่-ลำพูน

1.4 ขอบเขตการศึกษา

1.4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาครั้งนี้ได้เลือกพื้นที่ในการศึกษา คือ พื้นที่บริเวณสองฝั่งถนนสายเชียงใหม่ – ลำพูน (ทางหลวงหมายเลข 106) ระยะห่างจากสองฝั่งถนนไม่เกิน 1 กิโลเมตร จุดเริ่มต้นที่ทำการศึกษาคือ บริเวณค่ายกาวิละ ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จนถึงที่สุดที่บริเวณเสาหลักเมือง เชียงใหม่-ลำพูน โดยครอบคลุมพื้นที่สองอำเภอ คือ อำเภอเมือง และอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

1.4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

เนื้อหาของการศึกษาครั้งนี้ประกอบไปด้วย บริบททางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และวัฒนธรรม รวมถึงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งมรดกวัฒนธรรม และเสนอแนวทางการจัดการเส้นทางเรียนรู้ และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามเส้นทางวัฒนธรรมถนนโบราณสายเชียงใหม่-ลำพูน

1.5 นิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้

1.5.1 เส้นทางวัฒนธรรม หมายถึง ถนนสายเชียงใหม่-ลำพูน ที่มีชุมชนของชาวล้านนาที่ตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่อดีต โดยยังคงปรากฏรูปแบบของวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี และศิลปสถาปัตยกรรมของชาวล้านนาหรือกลุ่มชนที่เรียกตนเองว่า คนเมือง

1.5.2 เส้นทางสายเชียงใหม่ – ลำพูน หมายถึง ถนนสายต้นยาง ตั้งอยู่บนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 106 ที่เป็นเส้นทางสัญจรมาตั้งแต่อดีต ก่อนที่จะมีการสร้างถนนสายถนนซูเปอร์ไฮเวย์ โดยมีอายุประมาณ 114 ปี (ปัจจุบัน 2557) มีความยาวประมาณ 14 กิโลเมตร

1.6 การเสนอผลการศึกษา

บทที่ 1 บทนำ

นำเสนอที่มาและความสำคัญของการศึกษาเรื่อง เส้นทางวัฒนธรรมถนนโบราณสายเชียงใหม่-ลำพูน เพื่อการเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม รวมทั้งวัตถุประสงค์ของการวิจัย ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย และนิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้

บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เป็นการศึกษาค้นคว้าและนำเสนอข้อมูลความรู้ที่เกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนชาวล้านนาในเขตอำเภอเมือง และอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดเส้นทางเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

นำเสนอกระบวนการวิจัย และเทคนิคที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย รูปแบบการวิจัย ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ และแปลความ ตลอดจนการนำเสนอผลการวิจัย

บทที่ 4 ชุมชนและมรดกวัฒนธรรมตามแนวถนนโบราณสายเชียงใหม่ – ลำพูน

เป็นการศึกษาทั้งภาคเอกสารและภาคสนาม ในบริบทที่เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและมรดก วัฒนธรรมของชุมชนในแนวถนนสายโบราณเชียงใหม่ – ลำพูน ในเขตอำเภอเมือง และอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

บทที่ 5 แนวทางจัดเส้นทางเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามเส้นทางวัฒนธรรม ถนนโบราณสายเชียงใหม่ – ลำพูน

บทนี้เป็นการศึกษาเพื่อเสนอแนวทางของการจัดเส้นทางเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตาม เส้นทางวัฒนธรรมถนนโบราณสายเชียงใหม่ – ลำพูน ในเขตอำเภอเมือง และอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

บทที่ 6 สรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

เป็นการสรุปสาระสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน ตามเส้นทางโบราณสายเชียงใหม่-ลำพูน ในเขตอำเภอเมืองและอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ทั้งประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และวัฒนธรรม ของชุมชนชาวล้านนาในพื้นที่ รวมถึงคุณค่าในการศึกษาเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่แนวทางการจัดการเส้นทาง การเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยนำผลการศึกษาที่ได้มาสรุปตามแนวคิดและทฤษฎีว่าเป็นไป ตามทฤษฎีนั้นหรือไม่อย่างไร รวมไปถึงข้อเสนอแนะต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งต่อไป